

11. Âsım Kıraatinin Râvileri Şu'be ve Hafs Arasındaki Usûl İhtilaflarının Anlama Etkisi Açısından Mukayesesi ¹

Yasin CENAN ² & Mehmet ALTUNTAŞ ³

APA: Cenani, Y. & Altuntaş, M. (2026). Âsım Kıraatinin Râvileri Şu'be ve Hafs Arasındaki Usûl İhtilaflarının Anlama Etkisi Açısından Mukayesesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (54), 190-205. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.22875918>

Öz

Kıraat ilmi günümüze kıraat imamları ve râvileri kanalıyla ulaşmıştır. Kur'an'ın sahih sayılan kıraatleri arasında dünya Müslümanlarının çoğunluğunun okuması bakımından Âsım kıraati önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada Âsım kıraati imamı Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele'nin (öl. 127/745) iki râvisi olan Ebû Bekir Şu'be (öl. 193/809) ve Hafs b. Süleyman'ın (öl. 180/796) manaya etki eden usûl farklılıkları incelenmiştir. Araştırmanın amacı, Âsım'ın râvileri arasındaki kıraat farklılıklarının âyetlerin mana boyutuna nasıl yansıdığını ortaya koymaktır. Çalışmamız literatür taraması ve mukayeseli metin incelemesi yöntemiyle yürütülmüştür. Klasik kıraat ve tefsir kaynakları literatürü birlikte değerlendirilmiş; ayrıca modern dönem anlam boyutunu ele alan kıraat çalışmaları da genel itibarıyla incelenmiştir. Çalışmamız Âsım'ın râvileri arasında usûl boyutunda farklılıkların manaya etkisini ilk defa incelemesi bakımından özgün bir değer taşımaktadır. İnceleme, zikredilen râvilerin manaya etki eden usûl farklılıkları ile sınırlandırılmıştır. Araştırma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Âsım, Şu'be ve Hafs'ın hayatlarına kısaca değinilmiştir. İkinci bölümde ise iki râvi arasındaki usûl farklılıkları tahfif, iskân, sekte ve ibdâl başlıkları altında örnek âyetler üzerinden incelenmiştir. İnceleme sonucunda, söz konusu kıraat farklılıklarının çoğu zaman anlamı değiştirmedigi; ancak âyetlerin ifade ettiği mana alanını genişletip açıklayıcı bir nitelik kazandırdığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede farklı okuyuşların dilsel yapısı, klasik kaynaklarda verilen izahlar ve ilgili tefsirlerde ortaya konulan anlam ilişkileri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Böylece usûl farklılıklarının yalnızca telaffuz düzeyindeki görünümü değil, bağlama ve âyetlerin yorumuna sağladığı katkı da değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kıraat, Âsım Kıraati, Hafs, Şu'be, Anlam

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu makale Prof. Dr. Mehmet Altuntaş'ın danışmanlığında hazırlanan "İmam Âsım'ın Ravilerinden Ebû Bekir Şu'be ve Hafs b. Süleyman Arasındaki Rivayet Farklılıklarının Tahlili" isimli yüksek lisans tez çalışması kapsamında üretilmiştir.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: % 7

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 25.08.2026-**Kabul Tarihi:** 27.09.2026-**Yayın Tarihi:** 28.09.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.22875918>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² (% 80) Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı / Dr., Yozgat Bozok University, Faculty of Theology, Department of Quran Recitation and the Science of Qira'at (Yozgat, Türkiye) **e-posta:** yasin.cenan@yobu.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0001-6500-6890> **ROR ID:** <https://ror.org/04qvdf239>

³ (% 20) Prof. Dr., Giresun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı / Professor, Giresun University, Faculty of Theology, Department of Exegesis (Tafsir) (Giresun, Türkiye) **e-posta:** mehmet.altuntas@giresun.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0003-3702-2126> **ROR ID:** <https://ror.org/04qvdf239>

A Comparison of the Methodological Differences Between the Narrators of 'Asim's Recitation, Shu'bah and Hafs, in Terms of Their Impact on Meaning ⁴

Abstract

The science of Qira'at has reached the present day through the traditions of recitation imams and their transmitters. Among the authentic recitations of the Qur'an, the Qira'at of Asim holds a significant place, as it is practiced by the majority of Muslims worldwide. This study examines the methodological differences affecting the meaning between the two transmitters of Imam Asim b. Abi al-Najud Bahdalah, namely Abu Bakr Shu'bah and Hafs b. Sulayman. The primary objective of the research is to demonstrate how these variations in recitation reflect upon the semantic dimension of the verses. The study was conducted using literature review and comparative textual analysis methods. Classical qira'at and exegesis sources were evaluated alongside modern studies addressing the semantic dimensions of recitations. This research carries an original value as it is the first to specifically investigate the impact of methodological differences between Asim's transmitters on meaning. The scope of the analysis is limited to the usul differences of the aforementioned transmitters that influence interpretation. The study consists of two parts: the first part briefly outlines the lives of Asim, Shu'bah, and Hafs; the second part examines the methodological differences between the two narrations under the headings of tahfif, iskan, saktah, and ibdal through sample verses. The results indicate that while these variations often do not alter the core meaning, they expand the semantic field of the verses and provide an explanatory quality to the text.

Keywords: Qirā'āt, Qira'ah of Asim, Hafs, Shu'bah, Meaning

⁴ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin /Ithenticatge, Rate: 7 %

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 25.08.2026-**Acceptance Date:** 27.09.2026-**Publication Date:** 28.09.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.22875918>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Kur'ân'ın farklı kıraat vecihleriyle okunması, vahyin ilk dönemlerinden itibaren nakil yoluyla muhafaza edilen bir ilmi gelenek olarak İslâmî ilimler içinde önemli bir yere sahiptir. Kıraatler, lafızların telaffuz biçimleriyle ilgili farklılıklar içermekle birlikte çoğu zaman anlam sahasında da belirli nüanslar ortaya koymaktadır. Bu farklılıklar özellikle aynı imamdan gelen rivâyetler (Kâdî, 1981, s. 8) arasında görüldüğünde, rivâyet zincirleri ile anlam arasındaki ilişkinin daha yakından incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Şu'be ve Hafs'ın naklettiği okuyuşlar arasında bazı usûl farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılıklar çoğu zaman fonetik nitelikte olmakla birlikte, yer yer anlama da etki edebilmektedir. Bu durum, kıraat imamlarının râvileri arasındaki farklılıklarının yalnızca telaffuz düzeyinde değil, aynı zamanda anlam boyutunda da değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda bu makalede, Şu'be ve Hafs'ın okuyuşlarındaki usûl farklılıkları esas alınmıştır. İki râvi arasındaki kıraat farklılıklarını araştırdığımızda bu farklılıkların çoğu zaman manayı değiştirmediği; fakat tahfif, iskân, sekte ve ibdâl gibi bazı kaidelerde manaya birtakım etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu farklılıklar incelendiğinde ilgili âyetlerin tefsirine büyük katkı sağladığı görülmüştür.

Araştırmada literatür taraması ve metin tahlili yöntemi kullanılmıştır. İnceleme sırasında klasik kıraat literatüründe yer alan temel kaynaklar incelenmiştir (Dâni, 1984; İbn Hâleveyh, 1979; İbn Mücâhid, 1980; İbn Zencele, 2014; İbnü'l-Cezerî, 1932, 2008; Mekki b. Ebî Tâlib, 1984). Bunun yanında klasik dönem müfessirlerinin tefsirleri de kıraat farklılıklarının anlam boyutunu ortaya koymak amacıyla değerlendirilmiştir (Âlûsî, t.y.; Ebû Hayyân, 2000; İbn 'Âşûr, 1984; Kurtubî, 2006; Taberî, 2010). Modern dönemde kıraatlerin tefsire etkisini ele alan araştırmacıların çalışmaları da literatür kapsamında incelenmiştir (Muhaysin, 1997; Çollak, 2006; Karaçam, 2011; Dağ, 2011; Çetin, 2012; Bedir, 2017). Çalışmada kullanılan âyet mealleri, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan Kur'an-ı Kerim Meâli'nden alınmıştır (Kur'an-ı Kerim Meâli, 2011).

Çalışmanın temel problematiği, kıraatlerdeki usûl farklılıklarının genelde, tefsir ilmi açısından işlevi ve ilmi değerinin ortaya konulmasıdır. Özelde ise Şu'be ve Hafs'ın okuyuşlarındaki usûl farklılıklarının mana boyutunun yeterince analiz edilmemiş olmasıdır. Bu araştırmanın amacı, Şu'be ve Hafs'ın okuyuşlarındaki usûl farklılıklarının tefsirde anlamı nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Bu meyanda son dönem kıraat alanında yapılan benzer çalışmalara baktığımızda da kıraat farklılıklarının yalnızca fonetik bir mesele olmadığı; aksine tefsir ilmi başta olmak üzere diğer İslâmî ilimler alanında çeşitli etkiler doğurduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda kıraat farklılıkları, bazen anlamı değiştiren bazen de onu açıklayan, genişleten veya farklı yönlerden vurgulayan dilsel imkânlar olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda birçok çalışma yapılmış; ancak Şu'be ve Hafs'ın usûlî farklılıkları özelinde kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmamız bu açıdan özgün bir değer taşımaktadır.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Âsım'ın hayatı kısaca ele alınmış; hocaları ve kıraat silsilesi tanıtılmış, ardından râvileri Şu'be ve Hafs'ın hayatlarına ve rivâyet zincirlerine değinilmiştir. İkinci bölümde ise Şu'be ve Hafs rivâyetleri arasındaki usûl farklılıklarının anlam üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Bu kapsamda tahfif, iskân, sekte ve ibdâl gibi okuyuş farklılıkları örnek âyetler üzerinden incelenmiş; ilgili kıraat vecihlerinin anlam boyutuna olan katkıları değerlendirilmiştir.

1. Âsım

1.1. Hayatı

Âsım, 45/665 yılında Kûfe'de doğmuştur (Muhaysin, 1997, s. 7). Rifâa' b. Yesribî (öl. [?]) ve Hâris b. Hasan el-Bekrî'yi (öl. [?]) küçük yaşta gördüğünden tâbiîn neslinden kabul edilmektedir (Dânî, 1984, s. 6; İbnü'l-Cezerî, 1932, s. 1/315; Zehebî, 1998, s. 89). Kıraat ilminde mütevâtir imamların beşincisi sayılmış olup (Karakılıç, 2012, s. 197) remzi ü harfidir (Pâlûvî, 1894, s. 5). Kıraat silsilesinde üçüncü tabakada yer alan Âsım, (Zehebî, 1998, s. 1/62-99) yaşadığı dönemde Kûfe'de şeyhu'l-kurrâ olarak temayüz etmiştir. (Karaçam, 2011, s. 319; Muhaysin, 1997, s. 7) Düzgün tilâveti ve dilinin fasihliğiyle tanınır (İbn Mücâhid, 1980, s. 71; İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 2/415) Kûfe'de uzun yıllar kıraat tedrisiyle meşgul olmuştur. Meşhur râvileri Şu'be ve Hafs başta olmak üzere Süleyman el-A'meş (öl. 148/765), Ebû Hanîfe (öl. 150/767), Hamza ez-Zeyyât (öl. 156/773), Süfyân es-Sevrî (öl. 161/778), Halîl b. Ahmed (öl. 175/791) gibi isimler kendisinden istifade etmiştir (Sarı, 1991, s. 373). Aşere imamlarından Ya'kûb'un (öl. 205/820) hocası Sellâm b. Süleyman el-Müzenî de (öl. 171/787) onun talebeleri arasında yer almıştır (İbnü'l-Cezerî, 1932, s. 1/280). Âsım 127/745 yılında Kûfe'de vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir (Dânî, 1984, s. 6; İbn Hallikân, t.y., s. 3/9; İbnü'l-Cezerî, 1932, s. 1/317, 2008, s. 2/414; Muhaysin, 1997, s. 7).

1.2. Hocaları

1.2.1. Ebû Abdurrahman es-Sülemî

Ebû Abdurrahman es-Sülemî (öl. 73/692) Hz. Peygamber hayatta iken doğmuş, babası sahâbî olarak Hz. Peygamber'in sohbetine katılmıştır (Zehebî, 1998, s. 1/52). Kûfe kıraat ekolünün önde gelen isimlerinden olup silsilede ikinci tabakada yer almıştır. Hz. Ali (öl. 40/661), Hz. Osmân b. Affân (öl. 35/656), Abdullah b. Mes'ûd (öl. 32/652-53), Übey b. Kâ'b (öl. 33/654) ve Zeyd b. Sâbit (öl. 45/665) gibi sahâbîlerden kıraat tahsil etmiştir (İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 2/414; Zehebî, 1998, s. 1/43-61). Âsım, Ebû Abdurrahman'dan öğrendiği kıraati Hafs'a okutmuştur (İbnü'l-Cezerî, 1932, s. 1/316). Ebû Abdurrahman 73/692 yılında Kûfe'de vefat etmiştir (Demirci, 1994, s. 87).

1.2.2. Zir b. Hubeyş el-Esedî

Zir b. Hubeyş (öl. 82/701) Hz. Peygamber'i görmemiş olmakla birlikte câhiliye ve İslâm dönemlerini idrak ettiği için muhadram tâbiînden sayılmıştır (Altıkulaç, 2013, s. 449). Kıraatini Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Osman ve Hz. Ali'den almış; ayrıca Übey b. Kâ'b ve Huzeyfe b. Yemânî'den (öl. 36/656) istifade etmiştir (İbnü'l-Cezerî, 1932, s. 1/267; Zehebî, 1981, s. 4/168). Kur'ân'a olan vukûfiyeti ve ilmi dirâyetiyle tanınmış; Âsım tarafından övgüyle anılmıştır. Âsım, onun kıraatini Şu'be'ye aktarmıştır (İbnü'l-Cezerî, 1932, s. 1/316).

1.2.3. Ebû 'Amr eş-Şeybânî

Ebû 'Amr eş-Şeybânî (öl. 96/714), kıraatini Abdullah b. Mes'ûd'un, Hz. Peygamber'den aldığı vecih üzere nakleden isimlerdendir. Âsım'ın kıraat silsilesinde yer alan hocaları arasında zikredilip 96/714 yılında vefat etmiştir (Zehebî, 1981, s. 4/170).

1.3. Râvileri

1.3.1. Râvisi Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş

Şu'be, 95/713 yılında doğmuştur (İbnü'l-Cezerî, 1932, s. 1/195). Vâsıl b. Hayyân'ın mevlâsı olması sebebiyle Esedî nisbesiyle anılmış (İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 2/403); buğday ticaretiyle meşguliyeti dolayısıyla Hannât lakabıyla tanınmıştır (İbnü'l-Cezerî, 1932, s. 1/195; Karakılıç, 2012, s. 198; Zehebî, 1981, s. 8/495). Kıraat ilminde remzi ص harfidir (Pâlûvî, 1894, s. 5). Kıraatini doğrudan Âsım'dan almış ve başka hiçbir hocadan ders almamıştır (Karakılıç, 2012, s. 198). Âsım'ın nezaretinde üç hatim yapmış; (Zehebî, 1981, s. 8/502) Âsım'ın, Zir b. Hubeyş kanalıyla aldığı kıraati rivâyet etmiştir (İbnü'l-Cezerî, 1932, s. 1/254; Çollak, 2006, s. 20). Hafs'tan yaklaşık beş yüz yirmi yerde farklı okuyuş nakleden Şu'be (İbnü'l-Cezerî, 1932, s. 1/230) 193/809 yılında Kûfe'de vefat etmiştir (İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 2/416).

Şu'be'nin rivâyet zinciri: Ebû Bekr Şu'be > Âsım b. Behdele > Zir b. Hubeyş > Abdullah b. Mes'ûd > Hz. Muhammed şeklindedir (Dâni, 1984, s. 9). Rivâyeti Yahyâ b. Âdem (öl. 233/849) ve Yahyâ el-'Uleymî (öl. 243/859) (İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 2/403; Muhaysin, 1997, s. 18) tarîkleriyle (Temel, 2009, s. 115) nakledilmiştir.

1.3.2. Râvisi Hafs b. Süleyman

Hafs 90/709 yılında (İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 2/416; Çollak, 2006, s. 18) Kûfe'ye bağlı Gadiriye köyünde doğmuştur (İbnü'l-Cezerî, 1932, s. 1/230). Âsım'ın üvey oğlu olması sebebiyle (Karaçam, 2011, s. 320) onun evinde yetişmiş (Çetin, 2013, s. 106) ve kıraatini arz yoluyla ondan almıştır. Künyesi Ebû Ömer olup bez ticaretiyle meşguliyeti sebebiyle Bezzâz lakabıyla anılmıştır (Karakılıç, 2012, s. 198). Kıraat ilmindeki remzi ح harfidir (Pâlûvî, 1894, s. 5).

Hafs, Âsım'ın talebeleri arasında Âsım kıraatini en iyi bilen kişi olup (Zehebî, 2009, s. 1/558) Kur'ân'ı âyet âyet okuyarak hocasına arz etmiştir (İbnü'l-Cezerî, 1932, s. 1/229). Âsım'ın, Ebû Abdurrahman'dan Hz. Ali kanalıyla aldığı kıraati Hafs'a aktardığı bilinmektedir (İbnü'l-Cezerî, 1932, s. 1/254; Çollak, 2006, s. 19).

Hafs'ın rivâyet zinciri: Hafs b. Süleyman > Âsım b. Behdele > Ebû Abdurrahman es-Sülemî > Hz. Ali > Hz. Muhammed şeklindedir. (Dâni, 1984, s. 9) Hafs rivâyeti, 'Amr b. Sabbâh (öl. 221/837), 'Ubeyd b. Sabbâh (öl. 235/851) tarîkleriyle nakledilmiş (İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 2/420; Zehebî, 2009; Çollak, 2006, s. 27) ve Hafs 180/796 yılında Kûfe'de vefat etmiştir (İbnü'l-Cezerî, 1932, s. 1/230, 2008, s. 2/416; Muhaysin, 1997, s. 10).

2. Şu'be ve Hafs Arasındaki Usûl Farklılıklarının Anlama Etkisi

Kur'ân kıraatleri arasında görülen farklılıklar, lafızların sadece telaffuz biçimlerinde fonetik düzeyde kalmakla birlikte bazı durumlarda anlam üzerinde etkiler meydana getirebilmektedir. Kıraat ilminde bu farklılıklar genel olarak usûl ve ferş ihtilafları şeklinde iki grupta ele alınmaktadır. Usûl ihtilafları, belirli kaideler çerçevesinde bir kıraat imamının veya râvisinin okuyuş sistemine ait genel uygulamalarını ifade eder (Akaslan, 2017a, s. 218). Ferş ihtilafları ise sûre ve âyetlerde yer alan belirli kelimelerin farklı şekillerde okunmasından doğan farklılıklardır (Akaslan, 2017b, s. 8). Âsım kıraatinin râvileri Şu'be ile Hafs arasında hem usûl hem de ferş alanında toplamda 520 okuyuş farkı nakledilmektedir (İbnü'l-Cezerî, 1932, s. 1/230). Bununla birlikte bu çalışmanın sınırları kapsamında yalnızca usûl farklılıklarının anlam üzerindeki yansımaları ele alınacaktır. Bu çerçevede Şu'be ve Hafs rivâyetleri arasında görülen

usûl farklılıkları tahfif, iskân, sekte ve ibdâl başlıkları altında örnek âyetler üzerinden incelenecektir.

2.1. Tahfif

Tahfif, kıraat ilminde bir harfi şeddesiz okumak suretiyle lafzın telaffuzunu hafifletmeye yönelik uygulamaları ifade ederken; Bu uygulama bazen hemzenin yumuşatılması veya başka bir harfe dönüştürülmesi, bazen de şeddeli bir harfin tahfif edilerek okunması şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Dabba', 1999, s. 27; E.-'Abbâs Ş. A. el-Halebî, 1986, s. 47). Tahfif ve teşdidli (E.-'Abbâs Ş. A. el-Halebî, 1986, s. 47) okuyuşlar arasında görülen farklılıklar çoğu zaman kelimenin temel anlamını değiştirmemekle birlikte, anlamın ifade ediliş biçiminde farklı tonlar meydana getirebilmektedir. Şu'be ile Hafs rivâyetleri arasında bu tür farklılıkların görüldüğü örnekler Nûr 35. ve Yâsîn 14. âyetlerde yer almaktadır.

Nûr 35. âyette يُوقَدُ ذَرْئٌ كَوْكَبٌ دُرِّيُّ يُوقَدُ كَانَهَا كَوْكَبٌ دُرِّيُّ “Cam inciye andıran bir yıldızdır” ifadesindeki ذَرْئٌ ve يُوقَدُ kelimelerinde Şu'be ile Hafs arasında kıraat farklılığı vardır. Şu'be, ذَرْئٌ kelimesini hemzeli olarak ذَرْيٌ şeklinde; يُوقَدُ lafzını ise يُوقَدُ biçiminde okurken, Hafs ise her iki kelimeyi de mushaf hattındaki şekliyle, yani ذَرْئٌ ve يُوقَدُ olarak okumaktadır (İbn Mücâhid, 1980, s. 456; İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 5/1826; Pâlvî, 1894, s. 99; Akdağ, 2008, s. 91).

Şu'be'nin okuyuşuna göre ذَرْيٌ kelimesi ذَرْء köküne irca edilip دَفَعَ, yani itme ve uzaklaştırma anlamı esas alınmaktadır. Bu izaha göre kelimenin aslının hemzeli olduğu, hemzenin ي harfine dönüştürülüp idğam edildiği ifade edilmektedir (Mekkî b. Ebî Tâlib, 1984, s. 2/138). Bu anlam çerçevesinde teşbîh, ışığın karanlığı itmesi ve giderme özelliği üzerinden temellendirilmektedir. Aynı rivâyette يُوقَدُ fiilinin faili الرَّجَاجَةُ olarak değerlendirilip mana, cam fanusun ışık saçan bir yıldız gibi oluşu şeklinde anlaşılmaktadır. Hafs'ın okuyuşunda ise ذَرْئٌ lafzı ذَرْ kökünden inci anlamıyla açıklanmaktadır (Mekkî b. Ebî Tâlib, 1984, s. 2/138). يُوقَدُ fiilinin faili المصباح kabul edilmiş; buna göre teşbîh, kandilin inci gibi parlayan bir yıldızla benzetilmesi üzerinden kurulmuştur (İbn Zencele, 2014, ss. 499-501). Bu okuyuşta parlaklık ve berraklık vurgusu öne çıkmaktadır.

Âyetin temsîl ve teşbîh boyutu hakkında Ebû's-Suûd Efendi (öl. 982/1574), نُور lafzının, nurlandırılan şey için kullanılmasını belâgat açısından anlamlı görüp bunun ilâhî tesirin kuvvetine işaret ettiğini belirtmektedir. Ona göre اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ifadesi, Allah'ın zatında zahir oluşuna ve O'ndan başka her şeyin O'nun izharı ile zahir hâle geldiğine delâlet etmektedir (Ebu's-Su'ûd, t.y., s. 4/118-119). Bu yaklaşım, mişkât, misbâh ve züccâce teşbîhinin yalnızca duysal bir aydınlanmayı değil; imanın kalpte küfür ve dalâlet karanlığını gidermesini de temsîl ettiğini göstermektedir. Sonuç olarak kıraat farklılıkları, teşbîhin esasını değiştirmeyip ilâhî nurun hem karanlığı gideren دَفَعَ hem de zatında parlak olup başkasını aydınlatan mahiyetini farklı yönlerden temellendirmektedir.

Yâsîn 14. âyetteki فَعَزَّزْنَا بِثَالِبٍ “Biz de onlara üçüncü bir elçi ile destek vermiştik” lafzı hakkında Şu'be ile Hafs arasında okuyuş farklılığı nakledilmektedir. Şu'be kelimeyi tahfif ile فَعَزَّزْنَا Hafs ise teşdid ile فَعَزَّزْنَا biçiminde okumaktadır (İbn Mücâhid, 1980, s. 539; İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 5/1869; Pâlvî, 1894, s. 114).

Şu'be'nin okuyuşuna göre fiil, galip kılma ve üstün gelme anlamı taşıyıp, âyetin manası “Onlara üçüncü bir elçi ile destek vererek galip kıldık” şeklinde anlaşılmaktadır (Mekkî b. Ebî Tâlib, 1984, s. 2/214). Hafs'ın okuyuşunda ise teşdid, kuvvetlendirme ve destekleme mânasını pekiştirmektedir. Buna göre mana “Onlara üçüncü bir elçi ile destek verdik” şeklinde olmaktadır (İbn Zencele, 2014, s. 597; Mekkî b. Ebî Tâlib, 1984, s. 2/215).

Klasik lügat açıklamalarında عَزَّ kelimesinin kuvvet ve şiddet anlamına geldiği belirtilmektedir. عَزَّ ifadesi suyun toprağı sıkılaştırması ve sertleştirmesi şeklinde açıklanmaktadır. (Mustafâ vd., 1976, s. 2/598) Bu kullanım, kelimenin kuvvet ve sağlamlık çağrışımını göstermektedir.

Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (öl. 310/923), âyetteki فَعَزَّزْنَا lafzını tefsir ederken öncelikle ifadenin “onları üç kişi yaptık”, “destekledik” ve “güçlendirdik” anlamlarına geldiğini belirtmektedir (Taberî, 2010, s. 9/411). Taberî, âyeti Hz. İsa'nın iki havarisinin Antakya'ya gönderilmesi ve onların yalanlanması üzerine üçüncü bir kişi ile desteklenmeleri çerçevesinde tefsir etmektedir. Taberî, kelimedeki şeddeli okuyuş hakkında, -Şu'be'nin ismini zikretmeksizin- Âsım dışında kurrânın bu şekilde okuduğunu; Âsım'dan ise tahfifli rivâyetin nakledildiğini kaydetmektedir. Kendi tercihinin ise şeddeli okuyuş yönünde olduğunu açıkça belirtmektedir. Bu tercihinin, hüccet kabul edilen kurrânın bu vech üzere icmâ etmiş olmasına dayandırmaktadır. Ona göre kelime şeddeli okunduğunda anlam “güçlendirdik, destekledik” şeklinde ortaya çıkmaktadır. Tahfifli okunduğunda ise “galip geldik” manası doğmaktadır. Ancak Taberî, bu bağlamda “galip geldik” anlamının yerinde ve güçlü bir karşılık oluşturmadığını ifade edip şeddeli okuyuşun hem rivâyet hem de anlam bakımından daha isabetli olduğunu değerlendirmektedir (Taberî, 2010, s. 19/414-415).

Ebû 'Abdillâh el-Hüseyn b. Hâleveyh (öl. 370/980), kurrânın teşdidli okuyuşta icmâ ettiğini, ancak Şu'be'nin Âsım'dan rivâyet ettiği tahfif vechinin istisna teşkil ettiğini kaydetmektedir. Teşdidli okuyuşu kuvvetlendirme anlamıyla; tahfifli okuyuşu ise galip gelme anlamıyla irtibatlandırmaktadır. (İbn Hâleveyh, 1979, s. 298) Sonuç olarak iki kıraat arasında anlam bakımından bir zıtlık olmayıp her iki rivâyette mana elçiler bağlamında kuvvet, üstünlük ve destek fikrinde birleşmektedir. Dolayısıyla söz konusu kıraat farklılığı, âyetdeki kuvvet ve galibiyet boyutunu farklı dilsel tonlarla ifade etmektedir.

2.2. İskân

İskân, bir harfin harekesinin giderilerek sâkin hâlde okunmasını ifade eden usûlî bir uygulamadır. (Cevherî, 1979, s. 2136; Dabba', 1999, s. 69; Temel, 2009, s. 76; Ağırbaş, 2023, s. 55) Kıraatler arasında bazı kelimelerde harflerin harekeli veya sâkin okunması şeklinde farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Bu tür farklılıklar çoğu zaman telaffuzla ilgili olmakla birlikte, kelimenin kökü veya kullanım alanı ile ilişkilendirildiğinde anlamda belirli yön değişiklikleri veya vurgu farklılıkları meydana getirebilmektedir. Şu'be ile Hafs rivâyetleri arasında iskân uygulamasına bağlı olarak ortaya çıkan okuyuş farklılıkları İsrâ 76, Furkân 75 ve Şuarâ 187. âyetlerinde görülmektedir.

İsrâ 76. âyette وَإِذَا لَا يَلْبُثُونَ خَلْفَكَ إِلَّا قَلِيلًا “Bunu yapabilselerdi, senin ardından orada pek az kahrırlardı” ifadesindeki خَلْفَكَ lafzı hakkında Şu'be ile Hafs arasında ihtilaf vardır. Şu'be kelimeyi, خ harfini fetha ile ج harfini ise sâkin kılarak خَلْفَكَ; Hafs ise خ harfini kesra ile ج harfini fetha ile med yaparak خَلْفَكَ biçiminde okumuştur (İbn Mücâhid, 1980, s. 383; İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 5/1781; Pâlûvî, 1894, s. 83). Şu'be'nin okuyuşuna göre خَلْفَكَ lafzı “senin ardından, peşinden” anlamına gelmekte, buna göre âyet, Hz. Peygamber'in Mekke'den çıkarılmasının ardından müşriklerin orada ancak az bir süre kalacaklarını ifade etmektedir. Bu bağlamda Mekke müşriklerinin, Hz. Peygamber'in hicretinden sonra kısa bir müddet içinde Bedir'de helâk edilmeleri bu tehdidin tahakkuku olarak değerlendirilmektedir (İbn Zencele, 2014, s. 408). Tâhir b. 'Âşûr da (öl. 1973) âyetin, Hz. Peygamber'in hicretine sebep olanların ondan sonra uzun süre yaşayamayacaklarına işaret ettiğini ve Bedir'de bunun gerçekleştiğini belirtmektedir (İbn 'Âşûr, 1984, s. 15/179). Hafs'ın okuyuşunda yer alan خَلْفَكَ ise “sana muhalefet ederek, sana aykırı davranarak” anlamını taşımaktadır. Bu kıraate göre âyet, müşriklerin Hz. Peygamber'e muhalefet halinde ancak az bir süre kalabileceklerini, ardından ilâhî azaba uğrayacaklarını

bildirmektedir. *فَرَحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ* “Allah’ın Resûlüne karşı gelerek (sefere çıkmayıp) geri bırakılanlar, oturup kalmalarına sevindiler.” Tevbe 9/81. âyetinde olduğu gibi خِلَاف kelimesi muhalefet anlamında kullanılmaktadır.

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, tehdit unsurunun ortak olduğu görülmektedir. Birinci okuyuşta Hz. Peygamber’in ardından Mekke’de fazla kalamayacakları; ikinci okuyuşta ise ona muhalefet hâlinde uzun süre varlık gösteremeyecekleri ifade edilmektedir. Her iki durumda da müşriklerin akibetinin kısa sürede helak ve mağlubiyet olduğu vurgulanmaktadır.

Mekkî b. Ebî Tâlib (öl. 437/1045) her iki lafzın da aynı manaya geldiğini (Mekkî b. Ebî Tâlib, 1984, s. 2/50). Ebü’s-Senâ Şihâbüddîn el-Âlûsî (öl. 1270/1854) ise, iki lafzın da aslında mekân zarfı olduğunu, ancak mecazen zaman için kullanıldığını belirtip anlam bakımından esası bir farklılık bulunmadığını ifade etmektedir (Âlûsî, t.y., s. 15/132). Buna göre iki kıraat, lafız farklılığına rağmen aynı tehdidi iki ayrı dilsel çerçeve üzerinden dile getirmektedir.

Furkân 75. âyette *وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا* “Orada esenlik dileği ve selâmla karşılanacaklardır” ifadesindeki *يُلَقَّوْنَ* lafzı hakkında Şu’be ile Hafs arasında okuyuş farklılığı vardır. Şu’be ي harfini fetha, ل harfini sâkin ve ق harfini tahfif ile *يُلَقَّوْنَ*; Hafs ise teşdîdli olarak *يُلَقَّوْنَ* kıraatini tercih etmektedir (İbn Mücâhid, 1980, s. 468; İbnü’l-Cezerî, 2008, s. 5/1832; Pâlûvî, 1894, s. 101).

Şu’be’nin okuyuşu ma’lûm sîgadadır. Buna göre anlam: “Cennet ehli orada tahiyye ve selam ile karşılaşılır” şeklinde olmaktadır (Yazır, 2005, s. 6/277). Böylece fiil cennet ehline nispet edilmektedir; yani tahiyyeyi alan ve onunla karşılaşan taraf cennet ehlidir. *يُلَقَّوْنَ* fiili Arapçada bir şeyle buluşmak, ona rastlamak ve onu idrak etmek anlamlarına gelmektedir (Mekkî b. Ebî Tâlib, 1984, s. 2/148). İbnü Zencele (öl. [?]) bu kıraate delil olarak Meryem 19/59 *فَسَوَّفَ يُلَقَّوْنَ غَيًّا* “Onlar büyük bir azaba çarptırılacaklardır” âyetiyle ve el-Furkân 25/68 *وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَمًا* “Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar” âyetini zikretmektedir (İbn Zencele, 2014, s. 515). Bu örneklerde de fiil aynı kökten, ma’lûm ve tek mefule geçişli olarak kullanılmaktadır. Böylece lafzın siyâk içindeki fiil düzeni korunmuş olmaktadır.

Hafs’ın *يُلَقَّوْنَ* şeklinde meçhul sîga ile okuduğu kıraatine göre anlam: “Cennet ehli orada tahiyye ve selam ile karşılanırlar.” şeklinde olmaktadır. Fiilin faili açıkça zikredilmemekle birlikte bağlamdan bunun Allah’ın emriyle melekler olduğu anlaşılmaktadır. Bu form, tef’îl babından *لَقَّى* fiilinin meçhul muzarisidir. Tef’îl babına geçtiğinde fiil iki mefule geçişli olur (İbn Zencele, 2014, s. 515; Mekkî b. Ebî Tâlib, 1984, s. 2/148). Nitekim el-İnsân 76/11 *وَلَقَاهُمْ نُصْرَةٌ وَسُورًا* “Yüzlerine bir aydınlık ve içlerine bir sevinç verir” âyetinde *لَقَاهُمْ* fiili iki meful almaktadır. Meçhul yapıda iki mefulden biri nâib-i fail konumuna geçer. *يُلَقَّوْنَ* lafzındaki zamir bu konumda olup *وَسَلَامًا* ise ikinci mefuldür (İbn Zencele, 2014, s. 516).

Teşdîdli kıraat, meleklerin cennet ehlini karşılayıp onlara ikram ve selam takdim ettiğini vurgular. Tahfifli kıraat ise cennet ehlinin bu tahiyyeyi iştirip onunla karşılaşmasını öne çıkarır. Sonuçta iki kıraat de aynı anlama dönmemektedir. Çünkü onlar selamlamayı aldıklarında aynı zamanda onu karşılamış da olurlar (Mekkî b. Ebî Tâlib, 1984, s. 2/149). İbn Zencele eserinde iki anlamın da sahih olduğunu kaydetmektedir (İbn Zencele, 2014, s. 515). Her iki kıraat birlikte değerlendirildiğinde lafız farklıdır; fakat sonuçta tasvir edilen sahne aynıdır.

Şu’arâ 187. âyetinde *فَأَسْبِطُ عَلَيْهَا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ* “Haydi gökten üzerimize bir parça düşür” ifadesindeki *كِسْفًا*

lafzını Şu'be س harfini sükûn ile كَسَفًا; Hafs ise س harfini fetha ile كَسَفًا şeklinde okumaktadır (İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 5/1834; Molla Muhammed Emin Efendi, t.y., s. 451; Pâlvî, 1894, s. 103). س harfinin fethası ile كَسَفًا okunuşu كَسَفَةً kelimesinin çoğulu olarak değerlendirilip "parçalar" anlamına gelmektedir (İbn Zencele, 2014, s. 520). كَسَفًا ise bir şeyden kopan parça anlamına gelip çoğulu كَسَفٌ ve كُسُوفٌ şeklindedir (Râzî, t.y., s. 571). Bu okuyuşa göre Medyen kavmi, Hz. Şu'ayb'dan gökten üzerlerine azap parçaları indirmesini istemektedir. Fetha ile okuyuşun masdar anlamı taşıyabileceği de belirtilmektedir. Bu durumda anlam, "gökyüzü üzerimize parça parça, peş peşe düşsün" şeklinde olur. س harfinin sükûn ile okunduğu كَسَفًا ise tekil kabul edilmektedir. Buna göre anlam, "haydi gökten üzerimize bir parça düşsün" şeklindedir (İbn Zencele, 2014, s. 520). Bu okuyuşta gökyüzünün, üzerlerine bir örtü gibi tek bir kitle hâlinde düşmesi talep edilmektedir (Mekkî b. Ebî Tâlib, 1984, s. 2/51). Kurtubî'nin (öl. 671/1273) tefsirinde aktardığı bilgiye göre de Ahfeş el-Evsât (öl. 215/830 [?]) sükûn ile okuyanın lafzı tekil; fetha ile okuyanın ise çoğul kabul etmiş olduğunu belirtmektedir (Kurtubî, 2006, s. 16/74).

Bununla birlikte bazı âlimler, her iki okuyuşun da aslında كَسَفَةً kelimesinin çoğulu olduğu görüşüne varıp sükûn ile okumanın da anlam bakımından fetha ile okunan şekli taşıdığını ifade etmektedir (Mekkî b. Ebî Tâlib, 1984, s. 2/51). İbn 'Âşûr, كَسَفٌ lafzının bir şeyden kopan parça anlamına geldiğini; *Keşşâfta* ise bunun çoğul kabul edildiğini aktararak birinci görüşü daha açık bulmaktadır (Zemahşerî, 2009, s. 769; İbn 'Âşûr, 1984, s. 19/187). Hafs'ın كَسَفًا kıraatine baktığımızda ise, İsrâ 92. âyetteki أَوْ تُشَقِّطِ السَّمَاءَ كَمَا زَعَّمْتَ عَلَيْنَا كَسَفًا "Gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe" kullanımına benzemektedir. İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde anlam çerçevesinin genişlediği görülmektedir. Buna göre mana müşriklerin, ya göğün üzerlerine tek bir örtü gibi indirilmesini ya da parça parça azap yağdırılmasını talep etmeleri şeklinde olmaktadır. Her iki durumda da maksat, Hz. Peygamber'i zor durumda bırakıp yüce Allah'ın tehdidini alaya almaktır.

2.3. Sekte

Sekte, kıraat ilminde bir kelime üzerinde nefes almaksızın çok kısa bir süre durarak ardından gelen kelimeye geçilmesini ifade eden usûlî bir uygulamadır (Dimyâtî, 1987, s. 1/219; Çollak, 2006, s. 68; Ünlü, 2011, s. 135; Karakılıç, 2012, s. 110). Bu uygulama özellikle iki kelimenin lafzî bütünlük oluşturma ihtimali bulunan yerlerde, kelimelerin bağımsızlığını işitsel olarak belirginleştirmek amacıyla kullanılmaktadır. Sekte yapılan yerlerde anlamın daha açık biçimde ortaya konduğu yönünde yorumlar bulunmakla birlikte, kıraat ilminde bu uygulamanın asıl dayanağı rivâyettir (Özüdoğru, 2022, s. 360). Hafs rivâyetinde belirli yerlerde sekte uygulaması nakledilmekle beraber (Özüdoğru, 2025, s. 54). Şu'be ve diğer kıraat imamları ise bu yerleri sektesiz okumaktadırlar. Bu bağlamda Kehf 1-2, Yâsîn 52, Kıyâme 27 ve Mutaffifin 14. âyetlerinde sekte uygulamasının anlam üzerindeki yansımaları ele alınacaktır.

Hafs ve Şu'be rivâyetleri arasında Kehf 1. âyetten 2. âyete geçişte, {2}... قَيِّمًا {1} عَوْجًا ifadesinde عَوْجًا ve قَيِّمًا kelimeleri arasındaki okuma şekli, farklılık arz etmektedir. Şu'be, birinci âyetten ikinci âyete geçerken vasıl halinde sekte yapmaksızın okumaktadır. Hafs ise vasıl durumunda عَوْجًا kelimesinin tenvinini 'e ibdâl edip meddî tabîî ile (Dâni, 1984, s. 142; Dimyâtî, 1987, s. 2/208; İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 3/1016; Karaçam, 2013, s. 346) bu elif üzerinde sekte gerçekleştirir ve ardından قَيِّمًا kelimesine geçer (İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 5/1784; Pâlvî, 1894, s. 83). Ayrıca Hafs burayı vakıf halinde sektesiz okumaktadır (Dimyâtî, 1987, s. 208).

Hafs'ın bu tercihinin gerekçesi, anlamla ilişkilidir. Zira sekte yapılıksızın doğrudan vasıl edilmesi hâlinde قَيِّمًا kelimesinin, 'rab bakımından عَوْجًا kelimesine sıfat olabileceği vehmi ortaya çıkabilmektedir (İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 3/1019; Çollak, 2006, s. 69; Temel, 2009, s. 119; Ünlü, 2011, s. 135; Pakdil, 2013,

s. 211). Bu durumda anlamın, “dosdoğru bir eğrilik” gibi muhtemel bir çağrışıma açık hâle gelmesi söz konusu olabilir (A. b. Y. el-Halebî, t.y., s. 434). Dolayısıyla bu sekte ile bu ihtimal bertaraf edilmektedir (Muhaysin, 2005, s. 448). Böylece قَيِّمَا kelimesinin, عَوْجَا'nın sıfatı değil; الْكِتَاب kelimesinin hâli olduğu vurgulanmış olur (Dimyâtî, 1987, s. 2/208; Mekkî b. Ebî Tâlib, 1984, s. 2/55; Çollak, 2006, s. 68). Buna göre anlam, “Hamd, kuluna Kitab'ı (Kur'ân'ı) dosdoğru olarak indiren ve onda hiçbir eğrilik yapmayan Allah'a mahsustur” şeklinde belirlenmektedir.

Ebû Hayyân el-Endelüsî (öl. 745/1344), Hafs'ın kıraatini bazı sahâbe mushaflarında yer aldığını iddia ettiği جَعَلَهُ قَيِّمَا “Onda hiçbir eğrilik yapmadı, aksine onu dosdoğru kıldı” şeklindeki tefsiri ifadeyle izah etmektedir (Ebû Hayyân, 2000, s. 6/94; Kurtubî, 2006, s. 13/204; Hatîb, 2000, s. 5/145). Böylece âyetteki maksadın, Kur'ân'da hiçbir eğrilik bulunmadığı ve onun eksiksiz, dosdoğru bir kitap olarak kılındığı anlamı olduğu açık biçimde ortaya konulmaktadır.

Sekte yapmayanlara göre ise, mananın dikkatle düşünülmesi hâlinde herhangi bir karışıklık meydana gelmeyeceği ifade edilmektedir (Taberî, 2010, s. 15/142; Muhaysin, 2005, s. 448). Nitekim Şu'be ve diğer kıraat imamları vasıl hâlinde sekte yapmadan okumakta; vakıf hâlinde ise normal şekilde durmaktadır (Dimyâtî, 1987, s. 2/209; İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 5/1784; Çöllü, 2022b, ss. 274-275.). Ayrıca iki âyet arasında zaten vakıf imkânı bulunduğundan, âyet sonlarında durarak okumak tercih edilen bir usûldür. Bu çerçevede Hafs'ın sektesi, ona rivâyet yoluyla intikal eden bir uygulamadır.

Dolayısıyla burada sekte yapılmadığı takdirde anlamın zorunlu olarak değişeceği şeklinde genel bir hüküm vermek isabetli değildir. Sekte, manayı vurgulayıcı bir fonksiyon icra etmektedir. Böylece عَوْجَا ile قَيِّمَا kelimelerinin zihinde sıfat-mevsûf ilişkisi içinde algılanma ihtimali ortadan kalkmaktadır.

Yâsîn 52. âyette وَعَدَ الرَّحْمَنُ هَذَا مِنْ مَّرْقَدِنَا “Şöyle derler: ‘Vay başımıza gelene! Kim bizi diriltip mezarımızdan çıkardı? Bu, Rahman'ın vaad ettiği şeydir.’” ifadesinde هَذَا مِنْ مَّرْقَدِنَا ile هَذَا kelimeleri arasında Şu'be, vasıl halinde sekte yapmaksızın okumaktadır. Hafs ise مَّرْقَدِنَا kelimesinin sonundaki ن harfini med ile ن şeklinde, vasıl durumunda nefes almaksızın sekte yaparak هَذَا kelimesine geçmektedir (Dâni, 1984, s. 142; Dimyâtî, 1987, s. 1/224; İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 5/1870; Hatîb, 2000, s. 7/501).

Bu vechin hücceti, âyetteki sözlerin farklı şahıslara ait oluşuna dayanmaktadır. Âyetin ilk kısmında yer alan “Vay başımıza gelene! Kim bizi diriltip mezarımızdan çıkardı?” cümlesi kâfirlerin sözüdür, ikinci kısımda yer alan “Bu, Rahman'ın vaad ettiği şeydir. Peygamberler doğru söylemişlerdir” cümlesi ise Mü'minlere veya meleklere aittir. Sektesiz, vasıl halinde okunduğunda, âyetin tamamı kâfirlerin sözü gibi anlaşılma ihtimali ortaya çıkmaktadır (İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 3/1019; Mekkî b. Ebî Tâlib, 1984, s. 55; Çollak, 2006, s. 69; Temel, 2009, s. 256; Ünlü, 2011, s. 136; Çetin, 2022, s. 256). Bu durumda “Bu, Rahman'ın vaad ettiği şeydir” ifadesi de onların sözü kabul edilmekte ve anlam bakımından bir tezat meydana gelmektedir (Pakdil, 2013, s. 211).

Hafs'ın sekte yapması, bu iki sözün birbirinden ayrıldığı işitsel olarak belirginleştirmektedir (Çollak, 2006, s. 69). Buna göre مَّرْقَدِنَا kelimesiyle kâfirlerin sözü sona ermekte; sektenin ardından başlayan هَذَا kelimesiyle yeni bir cümle ve farklı bir özne devreye girmektedir. Böylece هَذَا işaret edatının, önceki kelimeye sıfat olduğu vehmi ortadan kalkmaktadır (Çollak, 2006, s. 69).

Bununla birlikte mushaflarda مَّرْقَدِنَا dan sonra vakf-ı lâzım م işareti konulmuştur (Temel, 2009, s. 138). Bu da göstermektedir ki murad edilen anlamın ortaya konulması için zorunlu olan husus sekte değil, sözlerin ayrılmasıdır. Bu ayırım vakıf ile de sağlanabilmektedir. Nitekim Şu'be, herhangi bir sekte

uygulamadan, vakıf yaparak okumakta ve anlam bu şekilde muhafaza edilmektedir.

Ayrıca Hafs için de sekte yalnızca vasıl halinde söz konusudur. Sekte yapmaksızın vakfederek de okumaktadır (Dimyâtî, 1987, s. 2/402). Vakıf yaparak okumak onun rivâyetine göre de evlâ kabul edilip sekte ise câiz bir vecih olarak değerlendirilmektedir (Temel, 2009, s. 119). Dolayısıyla burada sekte, manayı zorunlu olarak değiştiren bir unsur değil; iki farklı sözün sınırını işitsel olarak belirginleştiren bir tercih niteliğindedir. Sonuç olarak Yâsîn 52. âyetinde sekte uygulaması, kâfirlerin sözü ile Mü'min veya meleklerin sözünü birbirinden ayırmaya yönelik bir vurgudur. Ancak bu ayırım, vakıf yoluyla da sağlanabildiğinden, murad edilen anlamın korunması sekteye bağlı değildir. Hafs'ın tercihi, mana inceliğine dikkat çeken bir okuyuş şekli olarak değerlendirilmelidir.

Kıyâme 27. âyetindeki وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ “Kimdir (bunu) iyi edecek?” ifadesinde مَنْ ve رَاقٍ kelimeleri arasında Şu'be, sekte yapmaksızın, sakini ن harfini ر harfine katıp idğâm-ı bilâ ğunne (Suyûtî, 2008, s. 1/300) ile okumaktadır. Hafs ise مَنْ kelimesindeki sakini ن harfi üzerinde sekte yaparak ardından رَاقٍ kelimesine geçmektedir (Dâni, 1984, s. 142; Dimyâtî, 1987, s. 2/574; İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 5/1953; Pâlûvî, 1894, s. 139) Hafs'ın bu tercihinin gerekçesi, iki kelimenin birbirinden bağımsız olduğunu işitsel olarak belirginleştirmektir (İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 3/1019). Zira مَنْ soru edatı, رَاقٍ ise rukye kökünden gelen ve okuyup üfleyerek tedavi eden kimse” anlamını taşıyan bir isimdir (Yazır, 2005, s. 9/167). Âyetinde murad edilen anlam, ölümle yüz yüze gelen kişi hakkında “Kimdir (bunu) iyi edecek?” denilmesidir.

Sekte yapılmaksızın, sakini ن harfinin ر harfine katılıp idğâm-ı bilâ ğunne ile okunması hâlinde lafız, telaffuz bakımından مَرَّاقٍ şeklini alabilmektedir. Bu ise vezin itibarıyla tek kelime gibi algılanmaya müsait olup (Dimyâtî, 1987, s. 2/574; Mekkî b. Ebî Tâlib, 1984, s. 2/55; Pakdil, 2013, s. 212; Temel, 2009, s. 119; Ünlü, 2011, s. 136) “çorbacı” manasına geleceği ifade edilmektedir (Gülle, 2005, s. 418; Çollak, 2006, s. 70; Çetin, 2022, s. 256). Bu görüşü savunanlara göre Hafs, sekte ile iki kelimenin ayrı olduğunu vurgulamaktadır. Böylece hem lafzî karışıklık ihtimali bertaraf edilip hem de anlamın doğru istikamette anlaşılması hedeflenmektedir (Eren & Uludaş, 2015, s. 124). Elmalılı, burada yapılan sektenin iki yönlü bir hikmeti bulunduğunu belirtmektedir. Birincisi, sekte yapılmadığı takdirde lafzın başka bir kelime gibi algılanma ihtimalinin önlenmesidir. İkincisi ise, ölüm anında nefesin kesilmesine işaret eden bir duraklamanın, ses kesilmesiyle sembolik olarak yansıtılmasıdır (Yazır, 2005, s. 9/167). Buna göre sekte, lafız ve mana bakımından dikkat çekici bir işlev üstlenmektedir. Bununla birlikte, Şu'be'nin idğâm-ı bilâ ğunne ile okuması, cumhurun tercih ettiği vecih olarak zikredilmektedir. Nitekim Hafs dışında bu yerde sekte vecih olarak rivâyet edilmeyip cumhura göre idğâm uygulaması esas kabul edilmektedir. Bu sebeple sekte yapılmadığı takdirde anlamın zorunlu olarak değişeceği yönündeki değerlendirmeler yorum mahiyetinde olup, mana ancak sekte ile ortaya çıkar şeklinde kesin bir hüküm vermek isabetli görülmemektedir.

Mutaffifin 14. âyetinde كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ “Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır” ifadesinde بَلْ ile رَانَ kelimeleri arasındaki okuyuş, Hafs ve Şu'be rivâyetleri arasında farklılık göstermektedir. Şu'be, iki kelime arasında sekte yapmaksızın idğâm-ı mütekaribeyn (Pakdil, 2013, s. 191) yaparak okuyarak رَانَ kelimesinde imâle uygulamaktadır (İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 5/1962). Hafs ise imâle yapmadan, بَلْ kelimesindeki sakini ن harfi üzerinde sekte yapıp ardından رَانَ kelimesine geçmektedir (Dâni, 1984, s. 142; Dimyâtî, 1987, s. 1/224; İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 5/1962; Pâlûvî, 1894, s. 143). Bununla birlikte Hafs dışında diğer kıraat imamları ve onların râvileri de idğâm ile okumaktadır (Dâni, 1984, s. 142; İbn Mücâhid, 1980, s. 675; İbn Zencele, 2014, s. 754).

Hafs'ın rivâyetine göre sekte, كَلَّا بَلْ ifadesindeki ن harfi üzerinde gerçekleştirilir; ses kısa bir süre kesilir

ve ardından رَانَ kelimesi okunur (Dimyâtî, 1987, s. 2/596; Çöllü, 2022a, ss. 212-213). Bu sekte, âyet ortasında ve herhangi bir secavend alâmeti olmayan bir konumda yapılmaktadır. Böylece رَانَ lafzının, hemen ardından gelen رَانَ kelimesinden ayrı bir kelime olduğu belirginleştirilmiş olur (Mekkî b. Ebî Tâlib, 1984, s. 2/55).

Bu uygulamanın gerekçesi, رَانَ harfinin رَانَ harfine idğâm edilmemesini sağlamaktır. Zira idğâm yapılması hâlinde telaffuz, رَانَ şeklini andırabilecek bir bütünlük arz edebilir (Ünlü, 2011, s. 137) Bu durumda iki ayrı kelime olan رَانَ ve رَانَ tek kelime gibi algılanabilir ve رَانَ şeklini alan ifade “küpçü” (Çetin, 2022, s. 256; Pakdil, 2013, s. 212) veya “iki iyilik sahibi” (Muhaysin, 2005, s. 908) manalarına gelebilir. Bu sebeple sekte ile lafzî karışıklık ihtimalinin önüne geçildiği ifade edilmektedir (İbn Zencele, 2014, s. 406; İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 3/1019; Çollak, 2006, s. 70; Temel, 2009, s. 120). Elmalılı burada farklı bir tefsirî yoruma giderek Hafs'ın sektesinin رَانَ kelimesinin ifade ettiği pasın manasındaki tutukluluğa işaret ettiğini söylemektedir (Yazır, 2005, s. 9).

Sekte yapılmasaydı idğâm-ı mütekâribeyn şeklinde okuyuş anlamı değiştirdi şeklindeki ifadeler, yorum mahiyetindedir. Zira idğâm, tecvid çerçevesinde telaffuz kolaylığı sağlayan fonetik bir uygulamadır. Bu sebeple mananın yalnızca sekte ile korunabileceği yönünde kesin bir hüküm vermek isabetli görülmemektedir. Sonuç olarak Mutaffifin 14. âyetinde Hafs'ın sekte uygulaması, iki kelimenin ayrılığını belirginleştirmeyi ve muhtemel lafzî karışıklığı önlemeyi amaçlayan bir tercihtir. Şu'be'nin idğâm ve imâle ile okuyuşu ise kıraat rivâyetleri içinde yerini korumakta; mesele, fonetik uygulamalar ile mana arasındaki ilişkinin nasıl değerlendirileceği bağlamında ele alınmaktadır.

Sekte uygulamasına dair ileri sürülen anlam merkezli izahlar belirli ölçüde makul görünse de (Çetin, 2022, s. 256) bunları sektenin aslı sebebi olarak değerlendirmek isabetli değildir. Zira böyle bir gerekçe esas alınacak olursa, diğer kıraatlerde neden sekte yapılmadığı sorusu gündeme gelir. Nitekim söz konusu dört yerde, Hafs rivâyetinde sekteli vechin yanında sektesiz vechin de nakledilmiş olması, meselenin salt anlam kaygısıyla açıklanamayacağını göstermektedir (Çetin, 2022, s. 257).

Ayrıca Kur'ân'ın başka yerlerinde de kelimeler arasında vasl hâlinde anlam karışıklığı ihtimali veya lafzî bütünlükte zedelenme söz konusu olabilecekken, oralarda sekte yapılmamış olması dikkat çekicidir. Bu durum, sektenin illetini anlam merkezli zorunlu bir gerekçeye bağlamanın problemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede sektenin esas dayanağı nakildir (Çetin, 2022, s. 257). Hafs, ilgili yerlerdeki sekte uygulamasını hocasından; o da kendi hocaları vasıtasıyla sahâbeye ve nihâyet Hz. Peygamber'e ulaşan sahih senedle öğrenip bu şekilde rivâyet etmektedir. Diğer kıraat imamları ise aynı yerleri sektesiz vech üzere nakletmişlerdir. Dolayısıyla burada belirleyici olan husus, akli gerekçelendirme değil, rivâyet zincirinin muhafazasıdır. Kıraat ilminde aslolan da budur.

2.4. İbdâl

İbdâl, bir harfin başka bir harfe dönüştürülerek okunmasını ifade eden usûlî bir uygulamadır (Dabba', 1999, s. 24; Temel, 2009, s. 67). Kıraat ilminde ibdâl, aslında geniş bir kavram olup, burada ele alınan özel bağlamda hemze harfinin başka bir harfe dönüşümünü ifade etmektedir (Sarı, 1999, s. 263). Bu tür okuyuş farklılıkları genellikle telaffuz kolaylığı sağlamaya yönelik olup çoğu zaman kelimenin anlamında doğrudan bir değişikliğe yol açmaz. Bununla birlikte bazı örneklerde ibdâl ile birlikte ortaya çıkan irâb farklılıkları anlamın kapsamını genişletebilmektedir. Bu manada Şu'be ile Hafs rivâyetleri arasında ibdâl uygulamasına örnek olarak Hac 23. âyetinde geçen لَوْلَا lafzı ele alınacaktır.

لَوْلَا مِنْ ذَهَبٍ وَلَوْلَا وَلِبَاسُهُمْ "Orada altından bileziklerle, incilerle süsleneceklerdir" ifadesindeki لَوْلَا lafzı hakkında kıraat farklılıkları nakledilmektedir. Şu'be, ilk hemzeyi و harfine ibdâl ederek kelimeyi tahfif ile لَوْلَا, Hafs ise لَوْلَا şeklinde tahkikle okumaktadır (Dabba', 1999, s. 63; İbn Mücâhid, 1980, s. 435; İbnü'l-Cezerî, 2008, s. 5/1815; Molla Muhammed Emin Efendi, t.y., s. 431; Pâlûvî, 1894, s. 95). Hafs'ın tahkik okuyuşuna göre lafız, وَيُحْلَوْنَ لَوْلَا fiiline atfedilmiş olup takdirene لَوْلَا anlamı ortaya çıkmaktadır (İbn Zencele, 2014, s. 474). Buna göre mana: "orada altından bileziklerle, incilerle süsleneceklerdir" (Mekkî b. Ebî Tâlib, 1984, s. 2/118). Yani Mü'minler hem altın bileziklerle hem de inci ile süslenirler (Çetin, 2012, ss. 297-298). Hafs'ın nasb kıraati, incinin müstakil bir ziynet unsuru olduğunu göstermektedir.

Şu'be ise kelimeyi 'nin tahfifiyle birlikte لَوْلَا okuyarak, hemzenin و harfine dönüşmesiyle farklı bir telaffuz ortaya koymaktadır. Şu'be'nin okuyuşuna göre bu ifade, Mü'minlerin incilere kolaylıkla ulaştıklarını, onların sürekli ve zahmetsiz biçimde elde edilebilir bir nimet olduğunu göstermektedir (İbn Zencele, 2014, s. 474). Böylece vurgu, sadece süslenmeye değil, bu nimetin sürekliliği ve erişim kolaylığına yönelmektedir.

Diğer kurrâ ise لَوْلَا şeklinde cer ile okumaktadır. Bu durumda kelime مِنْ ذَهَبٍ ifadesine atfedilmiş kabul edilip takdirene مِنْ ذَهَبٍ وَمِنْ لَوْلَا anlamı söz konusu olur. Buna göre mana: "Altından ve inciden bileziklerle süslenirler" (Şîrâzî, 1993, s. 2/877). Bu okuyuşta inci, altın bileziklerin vasfı veya bileşeni olarak anlaşılmaktadır; yani inci kakmalı altın bilezikler söz konusudur. Âlûsî cer kıraatinin أَتَاوَرِ ذَهَبٍ lafzına atfedilmiş olabileceğini, dolayısıyla bazen altın, bazen de inci bileziklerin yahut inci kakmalı altın ziynetlerin kastedilmiş olabileceğini ifade etmektedir (Âlûsî, t.y., s. 17/136).

Zeccâc ise iki unsurun karıştırılarak tek bir ziynet eşyası yapılmasının mümkün olduğunu belirtmektedir (Zeccâc, 1988, s. 3/420; İbn Zencele, 2014, s. 474). Sonuç olarak Hafs'ın okuyuşu Mü'minlerin incilerle doğrudan süslendirilmelerini, Şu'be'nin okuyuşu bu nimetin süreklilik ve kolaylık boyutunu, cer kıraati ise incinin başka ziynet unsurlarıyla birlikte kullanımını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede özellikle Hafs ve Şu'be kıraatleri birlikte değerlendirildiğinde, cennet nimetlerinin hem mahiyet hem de erişim bakımından eksiksiz ve sürekli olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada Şu'be ile Hafs rivâyetleri arasındaki usûl farklılıklarının anlam üzerindeki etkisi, tahfif, iskân, sekte ve ibdâl başlıkları altında ele alınmış ve örnekler üzerinden incelenmiştir. Elde edilen veriler, usûl farklılıklarının çoğunlukla fonetik düzeyde kalmakla birlikte, bazı durumlarda anlamın yönünü değil, ifade tarzını ve vurgusunu etkilediğini ortaya koymaktadır.

Tahfif bağlamında incelenen örnekler, şeddeli ve şeddesiz okuyuşlar arasındaki farkın anlamda köklü bir değişikliğe yol açmadığını, ancak fiilin kuvvet, süreklilik veya etki derecesine ilişkin nüanslar oluşturduğunu göstermektedir. Şu'be ve Hafs kıraatleri arasında görülen bu farklılıklar, aynı anlam alanını koruyarak anlatımın tonunu değiştirmektedir.

İskân uygulamasına bağlı farklılıklar, kelimenin yapısı ve kullanım bağlamına göre anlamda yönlendirici olabilmektedir. Ancak incelenen örneklerde bu farklılıkların çoğu, anlamın özünü değiştirmekten ziyade, zamansal, mekânsal veya fiili ilişkinin yorumlanış biçimini etkilemektedir. Şu'be ve Hafs kıraatleri, aynı temel mesajı farklı dilsel çerçevelerle ifade etmiş; tehdit, müjde veya tasvir unsurları ortak kalmıştır.

Sekte uygulamasına dair değerlendirmelerde ise anlam merkezli açıklamaların belirli ölçüde makul olmakla birlikte tek başına belirleyici olmadığı görülmüştür. Sektenin esas dayanağının rivâyet olduğu; anlamı vurgulayan açıklamaların ise daha çok sonradan yapılan yorumlar niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu durum, kıraat ilminde naklin belirleyici rolünü açık biçimde ortaya koymaktadır.

İbdâl örneğinde ise hemzenin başka bir harfe dönüştürülmesiyle ortaya çıkan farklılıkların, doğrudan anlam değişikliğine yol açmadığı; ancak irâb ve atif ilişkileriyle birlikte değerlendirildiğinde anlamın kapsamını genişlettiği görülmüştür. Bu durum, ibdâlin fonetik bir uygulama olmakla birlikte, bağlamsal olarak anlam zenginliği sağladığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Şu'be ve Hafs rivâyetleri arasındaki usûl farklılıkları, âyetlerin temel anlamını değiştiren bir unsur olmaktan ziyade, anlamı farklı yönlerden vurgulayan ve zenginleştiren dilsel imkânlar sunmaktadır. Bu farklılıklar, kıraat geleneğinin yalnızca bir okuma farkı değil; aynı zamanda Kur'ân metninin anlam ufkunu genişleten bir ilmî miras olduğunu da göstermektedir.

Bu çerçevede Âsım kıraatinin iki rivâyeti üzerinden yapılan inceleme, kıraat farklılıklarının anlam boyutunu değerlendiren çalışmaların önemini ortaya koymaktadır. Benzer mukayeseli çalışmaların diğer kıraat imamları ve rivâyetleri üzerinde de yapılması, kıraat-tefsir ilişkisini daha geniş bir perspektiften ele alma imkânı sağlayacaktır.

Kaynakça / References

- Ağırbaş, A. (2023). Kırâat İlminde İskân, İhtilâs, Revm ve İşmâm Olgusu. *İlâhiyât Yayınları*.
- Akaslan, Y. (2017a). Kırâat İlmi Sistematiğinde Usûl Kavramları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (43), 217-251.
- Akaslan, Y. (2017b). Kırâat-i Aşere'de Ferş Yönünden Farklılıklar. *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, (4), 6-31.
- Akdağ, S. (2008). Asım Kırâati'nin Şube Rivayeti. *Asitane Kitabevi*.
- Altıkulaç, T. (2013). Zir b. Hubeş. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C. 44)*. TDV Yayınları.
- Âlûsî, M. b. 'Abdullâh el-Huseynî. (t.y.). Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-mesânî. İhyâu't-Türâsî'l-'Arabî.
- Bedir, L. (2017). Kırâat Farklılıklarının Yorum Etkisi. *İçinde A. Ateş, V. Özdemir, S. Demir, H. Bekiroğlu, & A. Karadağ (Ed.), İslam ve Yorum Temel Tartışmalar, İmkanlar ve Sorunlar*. TDV Yayınları.
- Cevherî, İ. b. H. (1979). Es-Sihâh tâcü'l-lugati ve sıhâhu'l-'Arabiyye. *Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn*.
- Çetin, A. (2012). Kırâatların Tefsire Etkisi. *Ensar Yayınları*.
- Çetin, A. (2013). Yedi Harf ve Kırâatlar. *Ensar Yayınları*.
- Çetin, A. (2022). Kur'ân Okuma Esasları. *Emin Yayınları*.
- Çollak, F. (2006). Hafs Rivâyetiyle Gelen Muhtelif Vecihler ve Huccetleriyle Âsım Kırâatı. *Üsküdar Yayınları*.
- Çöllü, Y. (2022a). Hasan b. Muhammed'in Hayatı ve Şerh-i Cedîd-i Karabaş İsimli Tecvid Risalesinin İncelenmesi. *İlahiyat*, (9).
- Çöllü, Y. (2022b). Hasan b. Muhammed'in Şerh-i Cedîd-i Karabaş İsimli Eseri (İnceleme-Metin), *Osmanlı Tecvid Risaleleri 3 (A. Gökdemir, Ed.)*. İlahiyat Yayınları.
- Dabba', 'Alî Muhammed. (1999). El-İdâe fî beyânî usûli'l-kırâe. *Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs*.
- Dağ, M. (2011). Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım. *İSAM Yayınları*.
- Dânî, E. 'Amr 'Osman b. S. (1984). Et-Teyisr fî'l-kırâati's-seb'a. *Dâru'l-Kütübi'l-'Arabiyye*.
- Demirci, M. (1994). Ebû Abdurrahman es-Sülemî. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C. 10)*. TDV Yayınları.
- Dimyâtî, Ş. A. b. M. (1987). El-İthâfu fudelaî'l beşer fî'l-kırâati'l-erbe'ate 'aşer. *'Âlemü'l-Kütüb*.
- Ebû Hayyân, M. b. Y. (2000). El-Bahru'l-muhît. *Dâru'l-Fikr*.
- Ebu's-Su'ûd. (t.y.). İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitabil-Kerîm. *Matba'atu's-Sa'âde*.
- Eren, A. C., & Uludaş, İ. (2015). Âsım Kırâatının Hafs Rivayetine Göre Sekte Kavramı ve Manaya Etkisi. *51(1)*, 119-127.
- Gülle, S. (2005). Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi. *Huzur Yayınları*.
- Halebî, A. b. Y. (t.y.). Ed-Durru'l-mesûn fî 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn. *Dâru'l-Kalem*.
- Halebî, E.-'Abbâs Ş. A. (1986). El-Kavâ'id ve'l-işârâtü fî usûli'l-kırâat. *Dâru'l-Kalem*.
- Hatîb, 'Abdullatîf. (2000). Mu'cemü'l-kırâat. *Dâru Sa'düddîn*.
- İbn 'Âşûr, M. T. b. M. (1984). Tefsirüt-tahrîr ve't-tenvîr. *Dâru't-Tûnusiyye*.
- İbn Hâleveyh, E. 'Abdillâh H. b. A. (1979). El-Huccetü fî'l-kırâati's-seb'. *Dâru's-Şürûk*.
- İbn Hallikân, E.-'Abbâs Ş. A. b. M. b. E. B. (t.y.). Vefeyâtu'l-a'yân ve ebnaü ebnaî'z-zamân. *Dâru Sâdır*.

- İbn Mücâhid, E. B. A. b. M. b. el-'Abbâs. (1980). Kitâbü's-Seb'a fil-kırâât. Dâru'l-Me'ârif.
- İbn Zencele, 'Abdurrahmân b. Muhammed. (2014). Hüccetü'l-kırâât. Dâru İbni'l-Cevzi.
- İbnü'l-Cezerî, E.-H. Ş. b. M. (1932). Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ. Mektebetü İbn Teymiyye.
- İbnü'l-Cezerî, E.-H. Ş. b. M. (2008). En-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr. Vizâretü's-Şuûni'l-İslâmiyyeti ve'l-Evkâf.
- Kâdî, 'Abdülfettâh. (1981). El-Büdûru'z-zâhire fi'l-kırâati'l-'aşrî'l-mütevâtira min tarîkayî's-Şâtibiyye ve'd-dürre. Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.
- Karaçam, İ. (2011). Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati. İFAV Yayınları.
- Karaçam, İ. (2013). Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri. İFAV Yayınları.
- Karakılıç, C. (2012). Tecvîd İlmi Kur'ânı Kerîm Okuma Kâideleri. Kalkan Matbacılık.
- Kurtubî, E. 'Abdillâh M. (2006). El-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân. Müessesetü'r-Risâle.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, E. M. (1984). El-Keşf 'an vücûhi'l-kırâati's-seb'. Müessesetü'r-Risâle.
- Molla Muhammed Emin Efendi. (t.y.). 'Umdetü'l-hallân fi izâhi Zübdetü'l-'İrfân. Mektebetü'l-Hanefiyye.
- Muhaysin, M. S. (2005). El-İrşâdâtü'l-celiyye fi'l-kırâati's-seb' min tarîki's-Şâtibiyye. Dâru Muhaysin.
- Muhaysin, M. S. (1997). El-Mühezzeb fi'l-kırâati'l-'aşr. el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas.
- Mustafâ, İ., Zeyyât, A., Abdülkâdir, H., & Neccâr, M. (1976). Mu'cemu'l-vesît. Menşûrâtı Nâsırî.
- Özüdoğru, M. (2022). Mehmet Özüdoğru, "Ahmed Edib Ve Veled Çelebi'nin Kur'an-ı Kerîm Elif-Bâsı ve Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal İsimli Eserleri. İçinde A. Gökdemir (Ed.), Osmanlı Tecvîd Risâleleri 2. İlâhiyât Yayınları.
- Özüdoğru, M. (2025). Kur'ân-ı Kerîm Elifbâsı ve Kur'ân-ı Kerîm Tilavetine Medhâl (Y. Çöllü, Ed.). Kitap Dünyası.
- Pakdil, R. (2013). Ta'lim Tecvid ve Kıraat. MÜİFV Yayınları.
- Pâlûvî, 'Abdulfettâh. (1894). Zübdetü'l-'İrfân fi vücûhi'l-Kur'ân. Ârif Efendi Matbaası.
- Râzî, M. b. E. B. (t.y.). Muhtârü's-sihâh. Daru'l-Fikr.
- Sarı, M. A. (1991). Ebû Bekr Âsım b. Ebî'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C. 3). TDV Yayınları.
- Sarı, M. A. (1999). İbdâl. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C. 19, ss. 263-265). TDV.
- Suyûtî, E.-F. C. (2008). El-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân. Müessesetü'r-Risâle.
- Şîrâzî, N. b. 'Alî. (1993). Kitâbu'l-Muvzahu fi vücûhi'l-kırâati ve 'ilelühâ. Câmi'atu'l-Hayriyyeti li Tehfizi'l-Kur'ânî'l-Kerîm.
- Taberî, E. C. M. b. C. (2010). Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli 'âyi'l-Kur'ân. Dâru'l-Hadîs.
- Temel, N. (2009). Kırâat ve Tecvîd İstılahları. İFAV Yayınları.
- Ünlü, D. (2011). Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvidi. TDV Yayınları.
- Yazır, E. M. H. (2005). Hak Dîni Kur'ân Dili (2. bs.). Tavash Matbaası.
- Zeccâc, E. İ. İ. b. es-Serî. (1988). Me'âni'l-Kurân ve 'irâbihî. 'Âlemü'l-Kütüb.
- Zehebî, Ş. M. (1981). Siyeru a'lâmi'n-nübelâ. Müessesetü'r-Risâle.
- Zehebî, Ş. M. (1998). Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr 'ale't-tabakâti ve'l-a'sâr. Müessesetü'r-Risâle.
- Zehebî, Ş. M. (2009). Mîzânü'l-îtidâl fi nakdi'r-ricâl. Dâru'l-Mâ'rife.
- Zemahşerî, E.-K. M. b. 'Ömer b. M. el-Hârizmî. (2009). El-Keşşâf 'an hagâ'igü gâvâmi'zî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl. Dâru'l-Mâ'rife.